

TÜRKÇEDE İYELİK-YÜKLEME SORUNU DEDE KORKUT ÖRNEĞİ

Cahit BAŞDAŞ*

ÖZET

Üçüncü teklik şahıs iyelik eki ve yükleme hâli, Türk gramerinin temel sorunlarından biridir. İyelik ekiyle hâl ekleri arasında kullanılan *n* ünsüzü, tarihî metinlerde bazen doğrudan iyelik eki üzerinde de görülmektedir. Üçüncü teklik şahıs iyelik eki ve yükleme hâlinin şekli, bu ünsüzün göreviyle bağlantılı olarak tartışma konusu olmuştur.

Sorunun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla önemli tarihî metinlerden biri olan Dede Korkut Kitabında *+(s)In* eki almış isimleri inceledik. Özellikle manzum parçalarda tespit ettiğimiz örneklerin çoğu geçişli fiillerle kullanılmış ve belirli nesne durumundadır. Ek bu hâliyle üçüncü teklik şahıs iyelik eki görünümündedir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, iyelik eki, yükleme hâli.

THE PROBLEM OF POSSESSIVE-ACCUSATIVE SUFFIX IN TURKISH A CASE OF THE DEDE QORKUT

ABSTRACT

The third person possessive-accusative suffix is one of the main problems of Turkish grammar. A consonant e.g. /n/ there is used between the possessive suffixes and case ending can be directly attached to possessive suffixes especially in the historical texts. The last mentioned form of the third person possessive and accusative suffix has been argued regarding the consonant function in Turcology for a long time.

The proposal of this study is to solve the problem by examining nouns that take on suffix the *+(s)In* in the Dede Qorqut. The majority samples that I collected from Dede Qorqut are being used with transitive verbs and direct object especially in the verses. It seems that this form of the suffix functions as the third person possessive suffix.

Keywords: Dede Qorqut, accusative, possessive suffix.

Canlı, cansız hemen bütün nesne ve kavramların mülkiyetini ifade eden, aynı zamanda Türkçede tamlanan/belirtilen görevi üstlenen üçüncü şahıs iyelik eki, doğal olarak diğer iyelik eklerine göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin çeşitli ve sık kullanılışı (özellikle yükleme hâli) ile bağlantılı olarak ortaya çıkan şekil sorunu, henüz giderilemeyen bazı tereddütlere yol açmıştır.

Ek, kendisinden sonra başka bir çekim eki yoksa genellikle *+(s)I* biçimindedir. Ancak hâl eki almış iyelikli isimlerde, iyelik ekiyle hâl ekleri arasında, işlevi henüz tam olarak anlaşılamayan, bir *n* ünsüzü ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ünsüz, Çağatay Türkçesi ve bu yazı dilinin devamı olan Özbek, Uygur lehçeleri dışındaki hemen bütün tarihî ve modern Türk lehçelerinde, aynı şartlarda düzenli olarak *+(s)I+n* hâl eki kullanılmaktadır. Ayrıca, özellikle manzum tarihî metinlerde, kendisinden sonra başka bir çekim ekinin bulunmadığı durumlarda da üçüncü teklik şahıs iyelik ekine doğrudan *n* eklendiği *+(s)I+n* görülür. *+(s)I+n* biçimine, daha çok geçişli fiillerle kullanılan belirli nesne durumundaki isimler üzerinde rastlanır.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Leh. Bölümü
cbasdas@dicle.edu.tr DİYARBAKIR.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

İyelik ekiyle hâl ekleri arasında ve bazen de doğrudan iyelik eki üzerinde kullanılan bu ünsüzün üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bir parçası mı, yükleme hâli eki mi olduğu veya başka bir görev üstlenip üstlenmediği tam olarak anlaşılamamıştır.

Tarihi metinlerde yükleme hâlinin başlıca +*Ig* ve +*nI* ekleriyle ifade edildiği görüşü, genel kabul görmüştür. Orhun Kitabelerinde isim tabanları üzerinde kullanılan yükleme hâli eki +*Ig*, güneybatıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren yerini +*Iya* bırakmıştır. Eski Uygurcada tercih edilen yükleme hâlinin +*nI* şekli ise, doğu ve kuzey lehçelerinde kullanılmaya devam etmiştir. Günümüzde Türkiye Türkçesi dışında kalan hemen bütün lehçelerde yükleme hâli +(n)*I* biçimiyle kullanılmaktadır. Bu iki tarihi şekil dışında yükleme hâli için başka bir ek kullanılıp kullanılmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Diğer bir deyişle, yükleme hâlinin belirli nesne durumunda bulunan iyelikli isimler üzerinde özel olarak +(I)*n* eki ile temsil edilip edilmediği konusunda tereddütler vardır.

Bu sorun, değerli bilim adamları tarafından doğrudan veya dolaylı olarak birçok kere ele alınmış ve başlıca iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Sorunun temelini oluşturan üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin şekliyle ilgili görüşler özetle şöyledir¹:

1. +(s)*I* : (A. Von Gabain, M. Ergin, Z. Korkmaz, A. B. Ercilasun, vd.)
2. +(s)*I*(n) : (O. N. Tuna, T. Tekin, G. Gülsevin, A. Buran vd.)

Konunun daha iyi anlaşılması için bu görüşleri, teorik olarak “kapı” örneği üzerinde değerlendirelim:

sıñfın kapı+sı: İyelik ekinin bu kullanılışı ile ilgili dikkate değer görüş ayrılığı yoktur.

sıñfın kapısında: Bazı tereddütler bulunmakla birlikte, yaygın kanaate göre iyelik ekiyle hâl eki arasında kullanılan /n/, zamir n’si (*pronominal n*)’dir.

Sıñfın kapısını açtı:

Birinci görüş : *kapı+sı+n+ı*; +*sı*: iyelik eki; +*n*: zamir n’si (*pronominal n*)’dir. Aynı görüşü benimseyenlerin bir bölümü, /n/ ünsüzünün aynı zamanda yardımcı ses veya koruyucu ünsüz olduğunu savunur.

İkinci görüş : (Türkiye Türkçesine göre) *kapı+sın+ı* iyelik eki +*sın*’dır. Diğer lehçelerde (*kapı+sı+n*), +*sı*: iyelik eki; yükleme hâli +*nı*’dır

**Sıñfın kapısını açtı*² (=kapısını açtı):

Birinci görüş : *kapı+sı+n* +*sı*: iyelik eki; +*n*: yükleme hâli eki.

İkinci görüş : *kapı+sın+Ø* +*sın*: iyelik eki; yükleme hâli eksiz (Ø)’dir.

Örneklerden anlaşıldığı üzere, iki görüş arasındaki temel ayrılık noktasını iyelik eki üzerinde belirli şartlarda kullanılan /n/ ünsüzü oluşturmaktadır. Bilinen en eski yazılı belgelerden itibaren iyelik eki ile hâl ekleri arasında düzenli olarak bir /n/ ünsüzünün kullanıldığı görülmektedir. Bu ünsüz, Çağatay döneminden itibaren doğu (Özbek, Uygur) lehçelerinde önemli ölçüde kullanımdan düşmüştür. Yükleme hâli, iyelikli isimler üzerinde de +*nI* biçimiyle kullanıldığından, buradaki /n/ ünsüzünün hâl ekine ait olduğu düşünülmektedir (krş. (Eckmann 1988: 60-71).

İkinci ve üçüncü örneklerdeki /n/, birinci görüşe göre zamir n’si; ikinci görüşe göre üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bir parçasıdır. Son örnekte ise

¹ Türkçede üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin sadece +*I* olduğu, s ünsüzünün ise yardımcı ses ya da koruyucu ünsüz olduğu görüşü de bazı kaynaklarda yer almıştır. Ancak bu görüş, bilimsel dayanaktan yoksundur. Konuyla ilgili fazla bilgi için bk. Ercilasun 2000: 129-130.

² Dede Korkut metninden benzer örneklerini verdiğimiz bu kullanılış biçimi, özellikle tarihi manzum metinlerde rastlanan ifadenin Türkiye Türkçesinde olması beklenen teorik şeklidir krş. Gülsevin, 1997: 14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

geçişli fiil tarafından doğrudan etkilenen iyelikli ismin belirtme durumunda bulunduğu dikkate alınarak, iyelik üzerinde yükleme hâli eki aranmıştır.

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin her durumda +sI olduğunu kabul edenler, son örnekteki /n/ ünsüzünü çoğunlukla yükleme hâli eki olarak değerlendirmiştir. İkinci görüşü benimseyenler, iki ve üçüncü örneklerdeki gibi, /n/ ünsüzünün iyelik ekine ait olduğunu; belirme hâlinin ise eksiz (Ø) olduğunu savunmaktadır. İyelik ekinin +sI olduğunu savunanlar, söz konusu /n/ ünsüzünü *kapısını* ve *kapısında* örneklerinde, zamir *n*'si ya da yardımcı ses/koruyucu ünsüz olarak; Tkm. *gapısını* örneğinde yükleme hâlinin (+n) bir parçası; *kapısın* örneğinde ise yükleme hâli eki olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre eğer *n*'den sonra bilinen ayrı bir hâl eki varsa /n/, zamir *n*'si, yoksa kendisi yükleme hâli ekidir.

Söz konusu *n* ünsüzü, H. W. Choi'ye göre, *Ana Altaycada iyelik zamiri*; E. Gemalmaz'a göre, *üçüncü şahıs temsil eden iyelik sıfatının kalıntısı*; C. Alyılmaz'a göre ise *üçüncü şahıs eklerini karşılamaktadır* (Alyılmaz 1999: 403-415); Eraslan 1999: 341).

Konuyla ilgili ihtilafın genel çerçevesini belirlemek amacıyla Türkiye Türkçesinden seçtiğimiz bu örnekler, sorunun çözümü için yeterli değildir. Aynı örnekleri Türkiye Türkçesi dışındaki bir lehçede, mesela Türkmen Türkçesi ile düşündüğümüzde, üçüncü örnekteki (=Tkm. *klasın gapı+sı+nı*) *n* ünsüzünün *ı* ile birleştirilip (+nı) yükleme hâli eki olarak değerlendirilmesi mümkündür. Türkiye Türkçesi dışındaki pek çok lehçede, tarihî yükleme hâli eklerinden biri olan +nI şeklinin tercih edildiği bilinmektedir.

Sadece bir lehçedeki örnekler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, her örnekte *n* ünsüzünün farklı bir görev üstlendiği kanaati oluşmaktadır. İlgili kaynaklarda da genellikle bir lehçedeki benzer örnekler birbirinden ayrı olarak ele alındığından, her iddia kendi içinde mantıklı görünmektedir. Halbuki bütün lehçelerdeki benzer örnekler bir arada düşünüldüğünde, tartışmanın odağında bulunan *n* ünsüzünün iyelik ekinin bir parçası mı, yoksa yükleme hâli eki mi olduğu veya başka bir görev üstlenmişse, bu görevin ne olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Orhun Kitabelerinde birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerini almış belirli nesne durumundaki isimler üzerinde kullanılan +In, yükleme hâli görünümündedir (krş. Tekin 2000: 109).

Mening *sabın+ın* sımadı. “Benim sözümü kırmadı” (KT/G-11)

İling+in törüng+in kim artatı udaçı erti. “İlini töreni kim bozabilirdi.” (KT/D-22)

Aşağıdaki örnekte, üzerinde *n* bulunan üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış kelimedede de benzer bir durum söz konusudur.

Kırkız *kagan+ın* ölürtümüz. “Kırkız kağanını öldürdük.” (KT/D-36)

Ancak yine Orhun Abidelerinden alınan şu cümlelerde üzerinde *n* bulunan üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış kelime, yükleme hâlinde değildir.

Anda kirse inisi eçi+sin teg kılınmaduk erinç, oğlu *kangın* teg kılınmaduk erinç “ondan sonra kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmadığı için şüphesiz ...” (KT/D-5)

beglik urı *ogl+ın* kul boldı, işilik kız *ogl+ın* küng boldı. “beylik erkek çocuğu kul oldu, hanımlık kız çocuğu cariye oldu”. (KT/D-7)

Diğer tarihî metinlerde de benzer örneklere rastlanır:

kiming elgi bolsa bodunka uzun

silig bolgu *kalk+ın kılınç+ın* söz+ün (KB/C 22-9)

“kim halka hakim olursa, (onun) huyu, davranışları, sözü temiz olacak.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

aliyi resûlün *pehlivan+ın* kıldı “Ali’yi Resulün *pehlivanı kıldı.*” (Gülsevin 1997: 14/Behc. 2:42-B)³

Bu konuda bir fikir vermesi ve yapılacak daha kapsamlı çalışmalara zemin oluşturması bakımından Dede Korkut Kitabından alınan ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır.⁴

<i>ag bileg+in</i> açdı	(59b-5)
<i>ag eller+in</i> ardına bağla-	(16-12; 17a-1; 17a-10)
<i>agz+ın</i> köpüklendürdi	(43b-3)
<i>ak sūd+ın</i> emdügüm	(16a-4)
<i>alınlar+ın</i> yere kodılar	(33b-2; 62a-3)
<i>at+ın</i> çekdürdi	(20b-6)
<i>at+ın</i> mahmuzladı	(24a-2)
<i>at+ın</i> oynattı	(19a-4)
<i>ata ad+ın</i> yörit-	(4a-10)
<i>baha+sın</i> getürem	(52b-1)
<i>baş+ın</i> kaldırdı	(16a-2)
<i>baş+ın</i> kes-	(34a-4; 66b-8; 88b-3; 100b-5)
<i>baş+ın</i> yardı	(58a-2)
<i>başuñ agr+sın</i>	(4b-7)
<i>bedevi geyig+ın</i> al-	(70a-5)
<i>bil+ın</i> bükmiş	(95b-2)
<i>boyn+ın</i> urdı	(19a-6)
<i>boz aygır+ın</i> çekdürdi	(40a-1)
<i>can tatlu+sın</i> ... bildür-	(8b-13)
<i>cıda+sın</i> eline aldı	(17b-4)
<i>çemenler+ın</i> ... bil-	(4b-3)
<i>dere kohular+ın</i>	(4b-4)
<i>devlet+ın</i> depti	(57b-4)
<i>diz+ın</i> basup	(5a-12)
<i>döl+ın</i> almakdan	(31b-6)
<i>el+ın</i> çıkardı	(59b-6)
<i>el+ın</i> çözdü	(78b-4)
<i>el+ın</i> öpdü	(39a-5; 39a-9; 89a-5)
<i>el+ın yüz+ın</i> yumadın	(5b-12)
<i>eller+ın</i> çözdü	(27a-13)
<i>emcüg+ın</i> bir sıkdı	(16b-1)
<i>erüñ ağır+ın yiyni+sın</i>	(4b-5)
<i>geldüg+ın</i> gördü	(73a-6)
<i>geleceg+ın</i> bil-	(59a-8)
<i>göñl+ın</i> yüce tut-	(3b-4)
<i>göz+ın</i> açdı	(16a-2); 98b-98b-3)
<i>haber+ın</i> getir-	(48b-5; 49a-13; 52b-11)
Hanuñ <i>yağı+sın</i> basan	(20b-9); (32a-12)
<i>ıs+sın</i> görüp	(12b-6)
<i>iki+sın üç+ın</i> yıkdı	(22b-10)
<i>kaçan+ın</i> kovmadı	(99a-3)
<i>kâfirüñ iz+ın</i> izledi	(72b-12)
<i>kafta+ın</i> giydi	(59a-10)
<i>kamu+sın</i> buldı	(72b-9)
<i>kan+ın</i> ... dökdi	(34a-5)

³ Bildiğimiz kadarıyla bu tip örnekler, ilk defa G. Gülsevin tarafından tespit edilmiştir. (Gülsevin 1997: 14).

⁴ Örnekler, Dresten nüshasının iki yüz sayfası taranarak seçildi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

<i>kan+ın</i> almaga git-	(26b-9)
<i>kan+ın</i> siler	(99b-8)
karınıñ <i>saç+ın</i> yoldı	(11b-6)
<i>karn+ın</i> toyur-	(54b-11; 57b-7)
Kazanuñ <i>kız+ın</i> ... alan	(32a-7)
kervan <i>göçdüg+ın</i>	(4b-4)
<i>kılıc+ın</i> biline kuşandı	(17b-3)
<i>kılıc+ın</i> çıkardı	(97a-1)
<i>kılıc+ın</i> eline aldı	(44a-8)
kırk <i>yigid+ın</i> ... aldı	(11a-10; 12b-11); 17b-5; 19a-5)
<i>kız+ın</i> aldı	(42a-13; 62b-6)
kimden <i>oldug+ın</i>	(4b-5)
<i>kopuz+ın</i> eline verdiler	(18a-1)
Mardin <i>kal'a+sın</i> ... yık-	(32a-6)
<i>begler+ın</i> konuklarıdı	(7a-5)
<i>oglançug+ın</i> görür	(16b-11)
Oguz <i>begler+ın</i> toyla-	(13b-7)
<i>ok atış+ın</i> göreyim	(13a-2)
<i>ölü+sin diri+sin</i> bilme-	(48a-13)
<i>sag+ın sol+ın</i> çevürdiler	(69a-1)
<i>sargı+sın</i> ... dönderür	(6b-9)
<i>sarıklar+ın</i> götürdüler	(50b-9)
<i>semüz+ın</i> al-	(25a-2; 46a-1)
<i>söz+ın</i> sımadı	(17b-2; 67b-11)
<i>söz+ın</i> tutup	(3a-11)
<i>süd+ın</i> toya emzürse	(5a-13)
<i>sünü+sin</i> eline aldı	(97b-11)
<i>sünü+sin</i> sançdı	(68a-2)
<i>yaka+sın</i> yırttı	(47b-5)
<i>yanag+ın</i> ... yırttı	(29a-6)
<i>yara+sın</i> eliyle sıgadı	(15a-12)
yigidüñ <i>can+ın</i> aldı	(80a-5)
yirüñ <i>otlaklar+ın</i> ... bil-	(4b-2)
<i>yoldaşlar+ın</i> añdı	(56b-1)
yollar <i>izi+ın</i> ... bil-	(4b-3)
yükler <i>zahm+ın</i> ... bil-	(4b-6)
<i>yüz+ın</i> yire sürdi	(75b-12)
<i>yüz+ın</i> görme-	(97a-5); (88b-9)

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin diğer tarihî metinlerde de rastlanan bu kullanılışı, kısmen manzum olan Dede Korkut metinlerinde oldukça fazladır⁵.

Dede Korkut metinlerinde, birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eklerinin benzer kullanılışlarına rastlanmaktadır. Ancak bu örnekler, nispeten daha azdır.

Birinci teklik şahıs:

koçla <i>kopuz+um</i> çaluñ	(96a-4)
<i>kopuz+um</i> elüme virüñ	(17b-12)
menüm <i>can+ım</i> alasin	(85a-5)
menüm <i>savaşdug+um</i> menüm <i>dögüşdüg+üm</i> menüm <i>çekışdüg+üm</i>	
menüm <i>kılıçlaşdug+um</i> görgil	(67b-9)
<i>ün+üm</i> añla <i>söz+üm</i> diñle	(25b-6; 39b-3; 49b-7; 57a-6; 64a-1)
<i>yigid+üm</i> öldürmesünler	(97b-8)

⁵ Bu çalışma için yeterli olduğu kanaati olduğundan eserin geriye kalan (yaklaşık 1/3) kısmı taranmadı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

İkinci teklik şahıs:

<i>baş+uñ</i> kesdüresin	(73b-7; 95b-7)
<i>göz+üñ</i> açgıl	(98a-6)
sen <i>ev+üñ</i> almaga giderisen	(26b-8)
<i>kan+uñ</i> yir yüzine dökeyin mi	8b-13
katı <i>yay+ıñ</i> virgil	(26b-2)
seksen <i>ok+uñ</i> virgil	(26b-1)

Örneklerden anlaşılacağı gibi, birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerinin ünlüleri, genel temayül doğrultusunda yuvarlaklaştığı hâlde üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin ünlüsü daima düzdür. Hemen bütün örneklerde geçişli fiiller kullanıldığından iyelikli tabanlar, çoğunlukla belirli nesne durumundadır.

Birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerinin benzer kullanılışları dikkate alınmazsa, yukarıdaki örneklerde belirli nesne durumundaki isimler üzerinde kullanılan üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin +(s)I olduğu ve ekin sonunda bulunan *n* ünsüzünün de yükleme hâli eki olduğu söylenebilir. Ancak örneklerde görüldüğü gibi birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimler, yükleme hâli eki almadan geçişli fiillere eksiz (Ø) biçimde bağlanmıştır. Dede Korkut metinlerinde örnekleri az olmakla birlikte, birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerini almış isimler, geçişli fiillere eksiz bağlanabildiğine göre, üçüncü şahıs iyelik ekinin yükleme hâli eki almadan geçişli fiillerle kullanılmaması için bir sebep yoktur.

Çeşitli kaynaklarda *yükleme hâli* yerine *belirli nesne* ya da *belirtme* terimleri kullanılmaktadır. Ancak bu terimlerle ifade edilen kavramlar, birbirine yakın ve ilişkili olmakla birlikte, tam olarak aynı değildir. *Yükleme ve belirtme terimleri ayrı ayrı kavramları karşılamaktadır* (Boz 2007: 105). Bir isim, yükleme hâli eki almadan da belirtilebilir. İlgi eki ve üçüncü teklik şahıs iyelik eki kullanılarak belirli hâle getirilen ve belirtili/belirli isim tamlaması olarak adlandırılan kelime grupları, her zaman yükleme hâlinde bulunmayabilir. Mesela “*sınıfın kapısı*” tamlamasında “*kapı*” yükleme hâlinde bulunmamasına rağmen belirli durumdadır. Çünkü *belirtme bir durum ulamı değildir* (Boz 2007: 105). Örnekten anlaşılacağı gibi, Türkçede ismi belirli kılan asıl unsur, yükleme hâli değil üçüncü teklik şahıs iyelik ekidir.

K. Grönbech, “*harf-i tarif*” olarak değerlendirdiği iyelik ekinin aslı görevinin *adların belirli şeklini yapmak* olduğunu savunmuştur (Grönbech 1995: 84). *Bir şeyin ona sahip olanla münasebeti, ekin sadece, mümkün kullanılışlarından biridir. O hâlde 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri, sadece harf-i tarifin özel şekilleri olarak görülmelidir* (Grönbech 1995: 84). Türkçede Arapçadakine benzer özel bir harf-i tarif (belirlilik takısı) bulunduğu dair kesin kanıtlar yoktur. Ancak Grönbech’in görüşü, üçüncü şahıs iyelik ekinin şekli, kullanılışı ve yükleme hâliyle olan ilişkisinin belirlenmesi açısından dikkate alınmalıdır.

Birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimler, sadece ilgili zamirlerle kullanılabilirler hâlde üçüncü şahıs iyelik eki alan isimler, hem zamirle hem de şahıs ve nesne adlarıyla kullanılabilirler:

benim kapım	(Ali’nin/sınıfın kapım değil)
senin kapın	(Ali’nin/sınıfın kapın değil)
onun kapısı	(Ali’nin/sınıfın kapısı)

Zamirle kurulan “*onun kapısında*” kelime grubunda iyelik ekiyle hâl eki arasında bulunan /n/ ünsüzünün *zamir n’si/iyelik zamiri* olduğunu kabul edelim. Ancak tamlayanın isim olması durumunda (*sınıf/bahçe kapısında*), kullanılmayan bir zamirin n’sinden söz etmek pek mantıklı görünmemektedir. Aynı mantıktan hareketle, *benim kapımda*, *senin kapında* örneklerinde, söz konusu /n/ ile benzer konumda bulunan /m/, /n/ ünsüzlerini de *zamir m’si/n’si* veya *iyelik zamiri* olarak değerlendirmek mümkün müdür. Tamlayan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

görevi üstlenen birinci ve ikinci şahıs zamirleri yerine başka bir isim kullanılmamasına rağmen, söz konusu /m/, /n/ ünsüzleri hiç kimse tarafından bu şekilde adlandırılmamıştır. Anlam bakımından birbiriyle ilişkili olmakla birlikte zamirle iyelik farklı kavramlardır. Bilindiği gibi zamir, şahsın ya da nesnenin kendisi, iyelik eki ise kişinin sahip olduğu nesne veya kavramı gösterir.

SONUÇ

İyelik, zamir, ilgi, belirlilik ve yükleme hâli, birbiriyle ilişkili kavramlardır. Belirli şartlarda üçüncü şahıs iyelik eki üzerinde görülen ihtiyarî *n* ünsüzünün işlevi, bu ilişkiden kaynaklanan sebeplerle tartışma konusu olmuştur.

İlgili eklerin Ana Altaycadaki teorik şekilleri üzerinde fikir yürütmeden önce, başta Kutadgu Bilig, DLT gibi tarihî manzum metinler olmak üzere bütün lehçelerdeki örneklerin incelenmesinin sorunun çözümü açısından daha yararlı olacağı kanaatindeyim. Bu düşünceden hareketle incelediğimiz Dede Korkut metinlerinde şu sonuçlara ulaştık:

Özellikle manzum parçalarda, üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış isimler, yükleme hâli ekinin olması beklenen şeklini (+I) almadan geçişli fiillerle sıkça kullanılmıştır. Bütün örneklerde iyelik ekinin sonunda *n* bulunmaktadır.

Nispeten az sayıdaki örnekte birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimler de benzer şartlarda yükleme hâli eki almadan kullanılmıştır.

Sadece Dede Korkut metinlerine dayanarak bu konuda kesin bir yargıya varılamamakla birlikte, yükleme hâlinin mevcut iyelikli isimler üzerinde Ø; üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin +(s)I(n) olduğunu ihtiyatla söyleyebiliriz. Buna göre:

isim+iyelik [(I)m/(I)n/(s)I(n)]+yükleme hâli (+ Ø)'dir.

KAYNAKLAR

- ALİYEVA H. (2004), "Türkiye Türkçesinde İsim Hâlleri ve Nesnenin İfade Vasıtaları", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Ankara, s.157-164.
- ALYILMAZ, Cengiz (1999), "Zamir n'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?", *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, s. 403-415.
- BANGUOĞLU Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- BOZ, Erdoğan (2007), "Adın Yüklem (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/2 Spring, s. 102-108.
- BURAN, Ahmet, (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim Ekleri*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- CANPOLAT, Mustafa (1992), "Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme Durumu (Accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine" , *Türkoloji Dergisi*, Cilt X, Ankara, s. 9-13.
- CHOİ, H. W. (1991), "Ana Altayca İyelik Zamiri *n", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara, s. 191-196.
- DENY Jean, (1941) *Türk Dili Grameri* (Çev. Ali Ulvi Elöve), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- ECKMANN, Jannos (1988), *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1999), "Zamirler" *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, s.335-344.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- ERCİLASUN, A. B. (2000), “Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses”, *Hasan Eren Armağanı*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, s. 128-135.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yayınları, İstanbul.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1996), “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”, *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 4, Erzurum, s. 165-172.
- GRÖNBECH K. (1995), *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (1990), “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı”, *Türk Dili*, S. 466 (Ekim), Ankara, s. 187-190.
- (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- KARAHAN Leyla, (1997) “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine” , *Türk Dili*, S. 549, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, s. 209-213.
- (1999), “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genetive) hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, 605-611.
- KERİMOĞLU, Caner (2007), “Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yüklem Hâli Eki Kullanıldı mı?” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/3 Summer, s. 322-331.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2005), *Dede Korkut-Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Gazi yayınları, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1992), “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C.II, Ankara, s. 69-120.
- TEKİN, Talât (1983), “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”, *Genel Dilbilim Dergisi*, C. II., S. 7-8, Ankara, s. 10-17.
- (2000), “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, *XII. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, İstanbul, s. 109-112.
- (2000), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- TUNA, O. N. (1986), *Türk Dilbilgisi (Fonetik, Morfoloji)*, Malatya.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*